

Mövzu:6 Azərbaycan iqtisadiyyatının sosial -infrastruktur sahələri

Plan:

- 1.Sosial sahələrin inkişafı və əhəlinin həyat səviyyəsi.
- 2.Təhsil sektoru və onun inkişafının təhlili.
- 3.Səhiyyənin inkişafı. Özəl və dövlət səhiyyə sahələri.
- 4.Azərbaycanda sahələr üzrə turizmin inkişafı.
- 5.Maliyyə sektoru: bank, sığorta və daşıyan qiymətlər birjası.
- 6.Sığorta sahəsində aparılan islahatların sığorta sisteminin inkişafına təsiri.
- 7.Nəqliyyat sektoru: dəniz nəqliyyatı, avtomobil yolu nəqliyyatı, dəmir yolu
- 8.İnşaat sektorunun inkişafının təhlili.

6-1 (29) İnfrastruktur

İnfrastruktur (Infrastructure) - Hər hansı istehsal və xidmət prosesi üçün yardımçı xarakter daşıyan istehsal və qeyri-istehsal sahələrinin kompleksi. Başlıca istehsal infrastrukturuları nəqliyyat, enerji təchizatı, rabitə, təhsil, səhiyyə və iaşə sahələri hesab olunur. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bazar mexanizmlərinin normal fəaliyyətinə yardımçı olan bütün növ təsisatlar da infrastrukturun tərkib hissəsi sayılır və bazar infrastrukturunu adlanır. Əmtəə bazarının infrastrukturunu dedikdə əmtəə birjalrı, topdan və pərakəndə ticarət şirkətləri, auksionlar və s. Banklar, maliyyə kredit institutları, fond birjalrı, valyuta birjalrı, sığorta şirkətlər, broker və diler müəssisələri, auditor şirkətləri və s. maliyyə bazarının infrastrukturunu hesab olunur. Eyni qayda ilə, əmək birjalrı, əmək bazarında vasitəçi şirkətlər və digərlər bu kimi təsisatlar əmək bazarının infrastrukturunu təşkil edirlər. Bununla yanaşı, bazar münasibətləri şəraitində dövlətin tənzimləyici siyasətini həyata keçirən vasitəçi idarələr, firmalar və digər dövlət təsisatları da bazar infrastrukturunun tərkib hissələri kimi fəaliyyət göstərilər. Məsələn, antiinhisar və qiymət tənzimlənməsi üzrə dövlət qurumları və s

6-2 (30) Sosial – istehsal infrastrukturunu

Sosial infrastruktur – insan və cəmiyyətin təkrar istehsalı məqsədlərinə xidmət edən bütün tələbat kompleksinin ödənilməsi üçün şərait yaradan maddi-əşya elementlərinin sabit məcmusudur. Bu baxımdan sosial sferanın təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, rabitə, nəqliyyat, turizm və.s müəssisələrinin xidmətlərini əhatə edən sosial infrastrukturun regional aspekti də regional siyasətdə əsas istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir.

İstehsal infrastrukturunu dedikdə, ayrı-ayrı istehsal sahələrinin səmərəli fəaliyyətinə xidmət edən, bu sahələrin xarici mühitini təşkil edən enerji-yanacaq, nəqliyyat, rabitə-

informasiya, su təchizatı, kanalizasiya, anbar təsərrüatı, topdansatış ticarət və digər sahələrin məcmusundan ibarət vahid bir sistem başa düşülür. "İnfrastruktura" anlayışı latınca infro (alt, aşağı), struktura (quruluş, bünövrə) sözlərindən ibarət olmaqla alt quruluş mənasını daşıyır.

6-3(31) XİDMƏT SEKTORU

XİDMƏT SEKTORU

Xidmət sektorunun ÜDM-də payı 2023-cü ildə ölkədə 123,0 milyard manatlıq və ya əvvəlki ilə müqayisədə 1,1 faiz çox ümumi daxili məhsul istehsal olunmuşdur.

İqtisadiyyatın neft-qaz sektorunda 2024-cü ildə əlavə dəyər 1,7 faiz azalmış, qeyri neft-qaz sektorunda isə 4,6 faiz artmışdır.

Bu zaman 40,5 faiz sənaye, 10,0 faiz ticarət; 4,5 faiz nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, 3,4 faiz tikinti, 4,6 faiz kənd təsərrüfatı, 9,5 faiz informasiya və rabitə sahələri, 18,6 faiz digər sahələrdə artım olacağı gözlənilir. Əhalinin hər nəfərinə düşən ÜDM 12114,5 manata bərabər olmuşdur.

6-4 (32)Təhsil

Həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi və müharibə şəraiti ilə bağlı olaraq 1990-cı illərin əvvəllərində təhsil səviyyəsində geriləmə başlanmışdır. Beləliklə, təhsil səviyyəsi yüksək olmaqla birlikdə keçid dövrünün iqtisadi şərtləri, təhsil səviyyəsinin inkişafına mənfi təsir göstərmişdir. Təhsildəki bu mənfi səhnə müstəqil-liyin onuncu ilinin ikinci yarısına qədər davam etmişdir. Bu tarixdən sonra isə təhsil səviyyəsi yüksəlməyə başlamışdır. Təhsilin inkişafı proqramları sahəsi üzrə fəaliyyət Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli 13 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi haqqında Əsasnaməyə və digər normativ-hüquqi aktlara əsaslanır.

2014-cü ildə Azərbaycanda 1706 məktəbəqədər təhsil müəssisəsi (1650-si dövlət, 56-sı qeyri-dövlət müəssisəsi olmaqla), 4482 ümumtəhsil müəssisələri 20-si qeyri-dövlət müəssisəsi olmaqla (bunun təqribən 0,2% qiyabi (axşam) ümumtəhsil müəssisələridir), 113 ilk peşə-ixtisas təhsil müəssisələri, 61 (1-i qeyri-dövlət müəssisəsi olmaqla) orta ixtisas təhsil müəssisələri, 53 (14-ü qeyri-dövlət olmaqla) ali təhsil müəssisələri, 108 fəlsəfə doktorlarının hazırlanması proqramını həyata keçirən müəssisə və 64 elmlər doktorlarının hazırlanması proqramını həyata keçirən müəssisə fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanda təhsil sisteminin, dünya təhsil sistemi ilə inteqrasiyasını qurmaq məqsədiylə, dünyanın inkişaf etmiş 40-a yaxın ölkəsində 3 mindən çox Azərbaycan

gənci təhsil alır. Digər tərəfdən, dünyanın 50-yə yaxın ölkəsindən təxminən 2 min nəfər Azərbaycanda təhsil alır.

2010-cü il büdcəsində təhsilə ayrılan təxminən 1180,8 milyon manat, 2012-ci ildə 1453,2 mln.manat olmuşdur. Düzdür ilbə-il təhsil xərclərinin çəkisi büdcə xərcləri içərisində artsa da bu nisbət Yaponiyadakı bir Universitetin büdcəsindən 2.1 dəfə azdır..

Ölkədə güclü bir elmi potensial olmasına baxmayaraq, bu potensialdan faydalanılmır. Milli gəlirdən elmi araşdırmalara ayrılan payın dünya ortalamasından xeyli aşağıda olduğu görülür. Elmi araşdırmalara milli gəlirdən ayrılan payın dünya ortalaması 2.2% olmasına qarşılıq, bu nisbət Azərbaycanda 1990-cı ildə 0.5% olmuşdursa 2008-ci ildə azalaraq 0.2%-olmuşdur. 2015-ci ildə artaraq 0,7% təşkil etmişdir.

Elmi araşdırma edənlərin sayı (hər 100 min nəfərə 2791) dünya ortalamasından (hər 100 min nəfərə 959) yuxarıdır102. Bu vəziyyət elmi araşdırma edən alimlərin gəlir səviyyəsinin aşağı olmasına və texniki təchizatın kifayət etmədiyinə işarət edir. Nəticədə aparılan araşdırmaların səviyyəsi də aşağı olur. Halbuki təhsil və elmi araşdırmaların inkişafı bir ölkənin strateji inkişaf yönlərindən biri olmalıdır.

2003-cü ildən başlayaraq 10 illik müddəti əhatə edən ikinci reform proqramı çərçivəsində Dünya Bankı, Azərbaycan təhsil sahəsinə 63 milyon dollar kredit vermişdir. Proqramda başlıca problemlər arasında ilk və orta məktəblərdə təhsil səviyyəsinin aşağı olması, zəif maddi-texniki infrastruktur, kəndlərdə müəllim çatışmamazlığı, siniflərin və dərs vəsaitlərinin azlığı, dərs proqramlarının bazar iqtisadiyyatı tələblərinə uyğun olmaması, təhsil sisteminin və əmək bazarının zəif inkişafı, gənclərin aşağı səviyyədə texniki və ixtisas təhsili alması kimi problemlər əks olunmuşdur. Problemlərin həlli üçün proqramda konkret tədbirlər nəzərə alınmışdır. Hədəflərin həyata keçməsi üçün, 4 il içərisində 616.4 milyardd manat (123 milyon dollara yaxın) maliyyə vəsaitinin təhsil sektoruna istiqamətləndirilməsi planlaşdırılmışdır. Bu vəsaitin yarısından çoxunun təxminən 382 milyardd manatı təhsilin maddi texniki infrastrukturunun gücləndirilməsinə xərclənməsi düşünülmüşdür. Bunun 227.7 milyardd manatı dövlət büdcəsindən, 154.3 milyard manatı büdcə xarici gəlirlərdən təmin ediləcəkdir.

Büdcə və büdcə xarici qaynaqların istifadə edilməsində səmərəliliyin artırılması, struktur dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün 2004-2006-cı illərdə 98.3 milyardd manatın sektora istiqamətləndirilməsi planlaşdırılmışdır. Bunun 19.5 milyardd manatı dövlət büdcəsindən, 787.8 milyardd manatı isə Dünya Bankı krediti (18 milyon dollar)

olaraq qarşılanacaqdır. Dövlət büdcəsindən orta məktəb şagirdlərinin pulsuz təmin edilməsi üçün 99.5 milyardd manat, təhsil proqramlarının inkişafı üçün 1.1 milyardd manat, kitabxana şəbəkəsinin inkişafı və kitabxana fondunun yeniləşdirilməsi üçün 5.3 miyayd manat vəsait xərclənəcəkdir. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin "2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi barədə" imzaladığı Sərəncama əsasən 8 il ərzində 5 min azərbaycanlı gəncin xarici ölkədə təhsil alması nəzərdə tutulub. Bundan əlavə proqramda, təhsil sektorunda çalışanların sosial statusunun yüksəldilməsini və təqaüdlərin artırılmasını da nəzərdə tutulur.

2014-cü ildə ali məktəblər "Tempus" və "Erasmus Mundus" proqramları çərçivəsində qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin mənimsənilməsi və professor- müəllim heyətinin mübadiləsi layihələrində iştirak etmişlər. Hazırda Avropa Komissiyası Tərəfindən seçilmiş 25 layihə ölkəmizin ali məktəbləri tərəfindən icra olunmaqdadır. Təhsil Nazirliyi tərəfdaş kimi 9 "Tempus" layihəsində iştirak edir. Azərbaycan universitetlərinin 500-dən artıq professor-müəllim və inzibati heyəti "Tempus" tərəfindən maliyyələşdirilmiş treninqlərdə, tədris səfərlərində, seminarlarda və digər tədbirlərdə iştirak etmişlər. 668 tələbə, tədqiqatçı və professor-müəllim heyəti "Erasmus Mundus" proqramından faydalanmışdır. "2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı" üzrə namizədlərin müəyyənəşdirilməsi mexanizmi şəffaflıq və obyektivlik baxımından təkmilləşdirilmiş, ali təhsil müəssisələrinin, nazirliklərin, qeyri-hökumət təşkilatlarının əməkdaşlarından ibarət tərkibdə komissiyalar tərəfindən namizədlərin təhsil alacaqları dildə müsahibələr aparılmış və seçim edilmişdir. 2014-cü ildə 573 nəfər dünyanın aparıcı ali məktəblərində təhsil almaq hüququ qazanmışdır. Dövlət Proqramı çərçivəsində indiyədək 3185 gənc Dövlət Neft Fondu hesabına maliyyələşdirilməklə dünyanın 33 ölkəsinin 542 universitetinə təhsil almağa göndərilmişdir.

Azərbaycanda peşə təhsilinin inkişafı istiqamətində Təhsil Nazirliyi tərəfindən bir sıra beynəlxalq və yerli təşkilatlar, iri işəgütürənlərlə anlaşma memorandumları imzalanmış, birgə əməkdaşlıq çərçivəsində təhsil müəssisələri ilə biznes strukturları arasında tərəfdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi, təhsil müəssisələrinin idarəedilməsi və tədris prosesinin təşkilində biznes strukturlarının rolunun artırılması, məzunların işlə təminatına dəstəyin verilməsi, müəllim və rəhbər heyətin bacarıqlarının artırılması, kurikulumların hazırlanması və təkmilləşdirilməsi işlərinə başlanmışdır. Son 30 ildə ilk dəfə olaraq ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin texnika, maşın və avadanlıqlarla

təchizatına başlanmış, kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə ixtisaslaşmış təhsil müəssisələrinə 40 adda maşın və texnika verilmişdir.

2020-ci il sentyabrın 12-si gecə və 13-ü səhər saatlarında Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən törədilən genişmiqyaslı təxribatın qarşısı alınarkən çoxsaylı hərbi qulluqçumuzun şəhid olması ilə əlaqədar Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən ümumtəhsil məktəblərinin rəhbər və pedaqoji heyətinə 15 Sentyabr – Bilik Gününün təntənəli şəkildə qeyd edilməməsi tapşırılıb.

Ölkəmizdə təhsil müəssisələrinin əsaslı təmiri, yenidən qurulması və yenilərinin inşası, onların zəruri tədris avadanlığı ilə təchizi gənc nəslin daha savadlı və bilikli yetişməsinə hesablanıb. Yeni məktəb binalarının və tədris korpuslarının inşası şagird sıxlığını aradan qaldırmaqla, həm də onların daha keyfiyyətli təhsil almasına şərait yaradır.

Beləliklə, məktəblərin infrastrukturunun tamamilə yenilənməsi Azərbaycanda təhsilin inkişafına göstərilən diqqət və qayğının daha bir təzahürüdür. Ölkəmizdə təhsilin inkişafında, onun maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsində Heydər Əliyev Fondunun da müstəsna xidmətləri var. Fondun “Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb”, “Təhsilə dəstək”, “Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı” proqramları və digər layihələri bu sahənin inkişafında mühüm rol oynayır.

6-5 (33) Səhiyyə

Səhiyyə

Sovətlər İttifaqı sisteminin nailiyyəti olaraq dəyərləndirə biləcək şəkildə Azərbaycana, o günün şərtlərində inkişaf etmiş bir səhiyyə sistemi miras qalmışdır. Ancaq, bir tərəfdən büdcədən lazımi payın ayrılmaması, digər tərəfdən də xalqın gəlir səviyyəsinin düşməsi səbəbiylə, səhiyyə xidmətləri bu gün razı qalınacaq şəkildə deyildir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən səhiyyə müəssisələri, müasir tələblərə cavab vermirdi, bir çox bina və təchizat etibariylə köhnə və yarasız halda idi. Həmin illərdə səhiyyə xərclərinin milli gəlirdən aldığı pay 1% olmuşdur. Bu da səhiyyə xərcləri üçün ayrılan payın kifayət etmədiyini göstərir. 2014- cü ildə büdcə xərclərinin çəkisində səhiyyənin payı 665,3 mln.manat, 2015- ci ildə 708,2 mln. man. olmuşdur. 1991-2015-ci illərdə ümumən səhiyyəyə ayrılan büdcə xərcləri artımla müşahidə olunsa da səhiyyə ocaqlarında elmi-texniki yeniliklərin tətbiqi üçün bu məbləğ olduqca azdır.

Səhiyyə xidmətlərinin çatışmamazlığı, bəzi xəstəliklərin ildən-ilə sayının artmasına səbəb olur. Qeydə alınan xəstəliklər arasında ən çox görülənlər, yuxarı tənəffüs yolları olmaqla, tənəffüs yolları, sinir sistemi, ürək-damarxəstəlikləri, şəkərli diabet, qulaq-burun-boğaz xəstəlikləridir. Xəstəxanaların rəsmi və qeyri-rəsmi pullu xidmətə keçirilməsi, kifayət qədər dərman, texniki təchizatın və maliyyə vəsaitinin

olmaması, xidmət və dərman qiymətlərinin yüksəkliyi kimi səbəblər əhalinin səhiyyə xidmətlərindən istifadəsini azaltmışdır.

Açılan özəl yeni səhiyyə mərkəzlərinin isə, səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin artmasında mühüm rol olur.

İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 27 dekabr tarixli Sərəncamına əsasən yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 15 fevral tarixli 765 nömrəli Fərmanına əsasən bu qurum fəaliyyətə başlamış, 2016-cı il 24 noyabr tarixli Fərmanı ilə onun əsasında "İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi" publik hüquqi şəxs yaradılmışdır. İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi icbari tibbi sığortanın tətbiqini təmin edən, xidmətlər zərfi çərçivəsində tibbi xidmətlərin maliyyələşdirilməsi üçün vəsaitləri özündə cəmləşdirən, səhiyyə xidmətlərinin alıcısı olan və bununla bağlı zəruri xərclərin ödənilməsini təmin edən qurumdur.

İcbari tibbi sığortanın Xidmətlər Zərfinə 3000-ə yaxın müxtəlif tibbi xidmət daxildir. Xidmətlər Zərfi ilə ilkin səhiyyə, təcili və təxirəsalınmaz tibbi yardım, ixtisaslaşdırılmış ambulator və stasionar tibbi yardım üzrə xidmətlər, habelə laboratoriya, fizioterapiya, və invaziv radiologiya xidmətləri təminata alınıb.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 29 noyabr tarixli Fərmanına əsasən Mingəçevir şəhəri və Yevlax rayonunda, 2018-ci il 16 fevral tarixli 1830 Fərmanına əsasən isə habelə Ağdaş rayonunda icbari tibbi sığorta pilot layihə şəklində 1829 tibbi xidməti əhatə edən baza zərfi əsasında həyata keçirilib. 1 aprel 2021-ci ildən icbari tibbi sığorta bütün ölkə ərazisini əhatə edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 20 dekabr tarixli Fərmanına əsasən Agentlik tərəfindən "Tibbi Ərazi Bölmələrini İdarəetmə Birliyi" (TƏBİB) publik hüquqi şəxs yaradılmışdır və Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin tabeliyindəki dövlət səhiyyə sistemində daxil olan tibb müəssisələri (müəyyən istisnalarla) 2020-ci ilin yanvar ayından TƏBİB-in tabeliyinə verilmişdir.

2019-cu ilin dekabr ayında yeni koronavirusun törətdiyi xəstəliklərin aşkar olunması ilə əlaqədar səhiyyənin mühafizəsi sahəsində fəaliyyət göstərən həkimlər və mütəxəssislər qarşısında xəstələrin kliniki müayinəsi və təcili diaqnostikası ilə bağlı məsələlər meydana çıxmışdır.

Pandemiyanın lap ilk günlərindən Azərbaycanda COVID-19-un əhaliyə mənfi təsirinin minimuma endirilməsi və vəziyyətin nəzarətdə saxlanılması ilə bağlı praktiki tədbirlər həyata keçirilmişdir. Qısa zaman ərzində 13 modul tipli və 1 daimi xəstəxana inşa edilmişdir. Ölkədə COVID xəstələrinin müalicəsi üçün müəyyən edilmiş xəstəxana çarpayılarının sayı 10 mindən artıqdır..

Azərbaycan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı ilə olduqca səmərəli əməkdaşlıq edir. Ötən il Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı Azərbaycanı pandemiya ilə mübarizə sahəsində nümunəvi ölkə adlandırmışdır.

Bu problemin həlli məqsədilə Azərbaycan Qoşulmama Hərəkatı adından BMT-nin İnsan Hüquqları Şurasında bütün ölkələrin peyvəndlərə bərabər və universal çıxışının təmin edilməsi ilə bağlı qətnamə irəli sürmüş və həmin qətnamə cari ilin mart ayında yekdilliklə qəbul olunmuşdur.

Azərbaycan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına 10 milyon ABŞ dolları həcmində könüllü maliyyə töhfəsi etmişdir. Bununla yanaşı, koronavirusla əlaqədar 30-dan artıq ölkəyə humanitar və maliyyə yardımı göstərilmişdir.

Koronavirus pandemiyasının ölkə ərazisində yayılmasının qarşısını almaq məqsədilə qısa müddət ərzində qeydiyyat proqramı yaradılmışdır. Pandemiya ilə mübarizə çərçivəsində ölkədə qurulmuş koronavirus testlərinin qəbul məntəqələri və modul tipli xəstəxanalar, habelə xüsusi olaraq ayrılmış tibb müəssisələri kompüterlər, printerlər, bar kod aparatlar və digər texniki avadanlıqlar, habelə proqram təminatı ilə təmin edilmişlər. 61 tibb müəssisəsində elektron qeydiyyat postları qurulmuşdur. Koronavirus testlərinin yoxlanılması üçün 42 laboratoriya tam avtomatlaşdırılmış və nəticələrin elektron qaydada işlənməsi təmin edilmişdir. Vətəndaşların koronavirus testlərinin nəticələri ilə tanış olmaları üçün sms məlumatlandırma sistemi qurulmuşdur.

Vətən müharibəsi Azərbaycan Ordusunun tibbi təminatının yüksək səviyyədə olduğunu, Azərbaycan həkiminin fədakarlığını təsdiqlədi. Döyüşlərin davam etdiyi dövrdə qoşunlarımız irəlilədikcə işğaldan azad edilən ərazilərdə mobil hospitallar yaradılırdı. Vətən müharibəsində tibb işçiləri böyük qəhrəmanlıq və şücaət göstərdilər. Müharibə zamanı 159 hərbi tibb işçisi yaralanıb. Ümumilikdə 44 tibb işçisi xidməti

vəzifəsini yerinə yetirərkən qəhrəmancasına şəhid olub. Onlardan 11-i həkim, 7-si feldşer, 26-ı sanitar-təlimatçıdır.

Səhiyyə Nazirliyinin Sanator-Kurort Reabilitasiya Mərkəzində müharibə veteranlarına və şəhidlərin ailə üzvlərinə istirahət, psixoloji və müalicə-bərpa xidmətlərinin göstərilməsi bu gün də davam etdirilir. 2020-2023 illər ərzində Səhiyyə Nazirliyi Sanator-Kurort Reabilitasiya Mərkəzində 550 şəhid valideyni, 137 şəhid övladı, 1577 müharibə iştirakçısı müalicə alıb.

16 noyabr 2023-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi, "Tibbi Ərazi Bölmələrini İdarəetmə Birliyi" (TƏBİB), İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzi (İSİM), "Sağlam Ailə" Tibb Mərkəzi və "Facemark" şirkətinin ortaq təşkilatçılığı, ölkəmizdə ilk dəfə Səhiyyə Menecmenti Zirvəsi keçirilib.

"Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı" çərçivəsində azad edilmiş ərazilərdə yeni xəstəxanalar və tibb mərkəzlərinin yaradılması istiqamətində genişmiqyaslı layihələr icra edilməkdədir.

Ölkə həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, səhiyyə sahəsində də yeni iqtisadi sistemə uyğun olaraq həyata keçirilən islahatlar, inkişaf və tərəqqi yeni vüsət almaqdadır.

Sosial müdafiə və sosial təminat

Dövlətin büdcə xərcləri içərisində sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri 1991-2015-ci illər ərzində yüksək artım dinamikası ilə müşahidə olunur. 2005-ci ildə bu sahədə dövlət xərcləri 304,9 mln.manat, 2010-cu ildə 1123 mln.manat, 2013-cü ildə 1750,3 mln.manat, 2014-cü ildə isə 2013-cü ilə nisbətən təqribən 12,6% artaraq 1971,2 mln manat olmuşdur. Ölkədə əhalinin sosial müdafiəsinə xüsusi önəm verən ölkə prezidentinin sərəncamı ilə Dövlət Proqramları həyata keçirilir ki, bunun da nəticəsində ölkədə yoxsulluq həddi ildən –ilə aşağı düşür.

Aztəminatlı ailələrə verilən ünvanlı dövlət sosial yardımı

(Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin məlumatlarına əsasən)

	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015

Ünvanlı dövlət sosial yardımı təyin olunmuş ailələrin sayı	4870 5	16340 9	14484 4	12278 1	12047 8	1336 13	14333 7	94794
Ünvanlı dövlət sosial yardımı alan ailə üzvlərinin sayı, nəfər	21 8673	74996 5	65731 7	55251 4	54198 9	5899 22	62580 8	41519 8
Bir nəfərə düşən orta aylıq ünvanlı dövlət sosial yardımının məbləği, manat	8,36	22,00	24,97	24,12	23,66	25,81	28,75	33,32

Aztəminatlı ailələrə verilən ünvanlı dövlət sosial yardımı təyin olunmuş ailələrin sayı 2007-ci ilə nisbətən 2014-cü ildə təqribən 3 dəfə artmışdır belə ki, 143337 ailəyə ünvanlı dövlət sosial yardımı təyin olunmuşdur. Bir nəfərə düşən orta aylıq ünvanlı dövlət sosial yardımının məbləğində də 2007- ci ilə nisbətən 2014-cü ildə 24,96 manat artaraq 33,32 manat olmuşdur.

2024-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsində sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri üçün 4542,2 milyon manat vəsait proqnozlaşdırılmışdır ki, bu da 2023-cü illə müqayisədə 226,3 milyon manat və ya 5,2 faiz, 2022-ci ilin icra göstəriciləri ilə müqayisədə isə 1077,8 milyon manat və ya 31,1 faiz çoxdur.

Artım tendensiyası işləyən və işləməyən pensiyaçılara təyin olunmuş aylıq pensiyalarda da özünü göstərir.

Turizm

Ölkədə turizm sektoru üçün lazımi iqlim, təbii gözəlliklər, tarixi və arxeoloji əsər potensialı qısaca təbii, tarixi və mədəni sərvətlər mövcuddur. Azərbaycanda təbii imkanlar arasında 11 iqlim qurşağından 9-nun mövcud olması, Xəzər dənizi-nin sahilləri, Xaçmaz-Lənkəran-Astara regionundakı müşəlik sahələr və müalicə məqsədiylə də faydalanıla biləcək potensialdakı qaynaq suları diqqət çəkir.

İqlim şərtlərinin əlverişli olması səbəbiylə ölkə, Sovet İttifaqı dövründə əhəmiyyətli miqdarda turist çəkirdi. Həmin dövrdəki otellər və plajlar bunu gös-tərir. Azərbaycanda turizm sektorunu əmələ gətirən sahələr aşağıdakı alt başlıqlar altında cəmlənə bilər;

Tətil Turizmi: Xüsusilə yaz aylarında tətil etməyə ən uyğun regionlar Zaqatala, Şəki, Quba, Gəncə, Qazax və Lənkərandır.

Yayla və Dağ Turizmi: Azərbaycanda yayla və dağ turizmi üçün əlverişli bölgələr; Zaqatala meşəlikləri, Şəki Gəlersən Görərsən qalası, Başdaşagıl, Quba meşəlikləri, İsmayilli, Lahıç, Qəbələ, Ağdaş meşələri, Gəncə, Hacıkent, Göygöl olaraq sıralana bilər.

Vanna və Sağlamlıq Turizmi: Azərbaycan içməli və müalicə məqsədli mine-ral su qaynaqları ilə zəngindir. Ölkədə 200 milyon litr su verən təqribən 2000 mineral su qaynağı var¹⁰⁶.

Digər tərəfdən "Naftalan" deyilən və dünyada sadəcə Azərbaycanda var olan neft qatışıqlı palçıq suyu bir maddə başda sinir sistemi olmaqla dəri, cild, qadın xəstəlikləri və s. bir çox xəstəliyə yaxşı gəlir. Azərbaycanda müalicəvi səciyyəvi sanatoriya-ların çoxu Abşeron Yarımadasında yerləşir.

Çimərlik Turizmi: Şərqdən Xəzər dənizi tərəfindən əhatə olunan Azərbaycan plyaj turizmi baxımından da əlverişlidir. Bilgəh və ətrafı kilometrərcə uzanan plyajlara sahibdir.

Ov Turizmi: Azərbaycanda cəmi 97 növ məməli heyvan, 346 növ quş və 95 növ balıq var. Fərqli regionların ov turizminə əlverişli olduğu ölkədə ov tufəngi istifadə etmək üçün icazə alınmalıdır. Eyni zamanda hər tufəng sahibinin ovçular cəmiyyətinə üzvlüyü məcburidir.

Mədəniyyət Turizmi: Azərbaycan çox zəngin bir mədəniyyət və tarix xəzi-nəsinə sahibdir. Ölkədəki qədim abidə, məzar, türbə, bina və digər tarixi əsər-ləri qorumaq, bərpa etmək üçün müxtəlif təşkilatlar qurulmuşdur.Əslində ölkəyə gələn turist sayı açıqlanan statistiki məlumatlarda əks olunan rəqəmdən çox yüksəkdir. Açıqlamalara görə qeydiyyat sistemindəki problem səbəbiylə məlumatlar həqiqəti yansıtmır. Görülən yeni tədbirlər və qərarlarla bu problem həll edilməyə çalışılır.

Azərbaycanda turizm sektorunun inkişafını əngəlləyən digər səbəblər belə sıralana bilər:

- İstirahət komplekslərində şərtlərin lazımi səviyyədə olmaması
- Turistik sahələrə gedən yolların əlverişsiz olması,
- Turistlərin qala biləcəkləri otellərin əlverişli sağlamlıq şərtlərinə sahib olmaması,
- Ölkənin 10 ildən artıq müddətdir Ermənistanla olan müharibənin təsiri altında olması.

Azərbaycan, 1994-cü ildən bəri turizm sahəsində müxtəlif ölkələrlə bir çox müttəfiqlik müqaviləsi imzalamışdır.Azərbaycan Gənclik, İdman və Turizm Nazirliyi tərəfindən, Beynəlxalq Turizm Təşkilatına üzv olduğu 27 sentyabr 2001 tarixindən sonra, turizm sektorunun inkişaf etdirilməsiməqsədiylə, beynəlxalq təşkilatların maliyyə dəstəyini və

digər ölkələrdə fəaliyyət göstərən turizm şirkətlərinin Azərbaycana investisiya qoymalarını təşviq məqsədiylə xüsusi investisiya proqramı hazırlanmışdır. Hazırlanan sənədlərlə, ölkənin turizm sektorunun inkişafı baxımından həm tanıtılması, həm də sektora dirinvestisiyaların qoyulması təşviq edilməyə çalışılır. Turizm sektoru üçün lazımi kadrla-rın yetişdirilməsi məqsədiylə də yüksək təhsil səviyyəsində bəzi fəaliyyətlər görülür. Bundan əlavə, sektorda işləyənlərin məsləki inkişaflarının təmini məqsədiylə, başda Türkiyə olmaqla bəzi ölkələrin turistik regionlarında məsləki təhsil kursları almaları təmin olunur.

2004-2008-ci illəri əhatə edən regiona inkişaf proqramında inkişaf etdirilməsi lazım olan ilk hədəflər arasında olan turizm sektoru ilə əlaqədar olaraq, regionlarda ekoturizmin inkişafı məqsədiylə hazırlanan layihələr və iş planları, bu sahəyə maraq göstərən xarici investorlara təqdim edilmişdir.

Müxtəlif proqram, layihə və mədəniyyət tədbirləri ilə Azərbaycan; turizmin bir inkişaf perspektivi ola biləcək, infrastrukturun tənzimlənməsiylə geniş bir turizm potensialına sahib olacaqdır. Hələ kifayət qədər tanınmayan və turizm investorlarını gözləyən Quba, Nabran, Şəki, İsmayılı kimi şəhərlər və regionlardakı təbii gözəlliklərlə yanaşı, demək olar ki hər küçədə olan mədəniyyət və sənət mərkəzləriylə Bakı inkişaf etməkdə olan turizm sektorunda əvəz edilməz yerə sahib olacaqdır.

Turizm sektorunun ölkəmiz üçün bir neçə cəhətdən - iqtisadiyyatın güclənməsi, bölgələrin inkişafı, yeni iş yerlərinin açılması, infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, habelə Azərbaycanın bütün dünyada tanınması baxımından səciyyəvi olduğunu qeyd edən nətiq, bu sahənin ölkə iqtisadiyyatının əsas inkişaf dayaqlarından birinə çevrilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında 2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı", "Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı", həmçinin ölkəmizdə 2011-ci il "Turizm ili" elan edilməsi ilə bağlı Tədbirlər planının həyata keçirilməsi barədə məlumat vermişdir.

Bank

Yeni bir sistemə keçid fəaliyyətləri davam etdirilən ölkədə eyni zamanda başda bank olmaqla, yeni bir maliyyə sistemi quruluşu da davam etdirilir.

Ölkədə Milli Bank, səhmləri dövlətə aid olan banklar, özəl sərmayəli yerli banklar və xarici sərmayəli banklar fəaliyyət göstərir.

Sərmayəsinin bütün hissəsi dövlətə aid bir hüquqi şəxs olan Milli Bank, maliyyə bazarları üzərində çox sərt bir nəzarəti var. Azərbaycanda bank sisteminin inkişaf prosesi üç mərhələyə bölünə bilər. Birinci mərhələ olaraq 1990-92-ci illər arasında Milli

Bank sistemi təşəkkül etdirilmişdir. 1992-94-cü illərdə hiper-inflyasiya şərtlərində qeyri-stabil bir mühitdə bank sistemi inkişaf etmişdir. 1994-cü il və ondan sonra isə, makroiqtisadi stabil mühitdə bank sisteminin yenidən formalaşdırılaraq inkişaf edilməyə çalışılmışdır.

"Azərbaycan Respublikası Milli Bankı" haqqındakı qanun 10 iyun 1996-cı ildə, qəbul edilmişdir. Əlaqədar qanun ilə bağlı 1997, 1998, 2001, 2002 və nə-hayət 2004-cü illərdə bəzi dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir. Nəhayət "Azərbaycan Respublikası Milli Bankı" haqqındakı qanun son halıyla 10 dekabr 2004-cü ildə ölkə başçısı İlham Əliyev tərəfindən təsdiq olunmuşdur. "Azərbaycan Respublikasında Banklar Hakkında Qanun" son şəklilə 16 yanvar 2004-cü ildə ölkə başçısı tərəfindən təsdiq olunmuşdur.

2005-ci ilin başı etibarıyla ölkədə 2 dövlət (Azərbaycan Beynəlxalq Bankı və Kapital Bank) bankı vardır. Hələ Sovet dövründə, 1988-ci ildə, Azərbaycanda açılan ixtisas bankları Aqroprombank, Promstroibank və Sberbankın (Ağrar Sənaye, Sənaye İnvestisiya və Əmanət Bank) 2000-ci ildə birləşdirilməsi ilə Birləşmiş Universal Bank anonim şirkət statusunda qurulmuşdur. 2004-cü ildə isə bankın adı Kapital Bank olaraq dəyişdirilmişdir. Azərbaycan Beynəlxalq Bankı isə Sovet dövründə qurulan Vnesheconombankın şöbəsinin 1992-ci ildə dövlət bankına çevrilməsi ilə qurulan digər bir dövlət bankıdır. Əksəriyyəti dövlət nəzarətində olan bank sektoru, xüsusilə Azərbaycan Beynəlxalq Bankının təsiri altındadırlar. Azərbaycan Beynəlxalq Bankının aktivləri bank sektorunun ümumi aktivlərinin 54%-inə uyğun gəlir. Bu nisbətin bir əvvəlki ilə görə 7 bal artması da diqqət çəkir.

Azərbaycanda qurulan Türklərlə yanaşı bəzi xarici bankların şöbə-ləri də fəaliyyət göstərir. Azərbaycanda xarici sərmayəli bank həm 100% xarici sərmayə, həm də müştərəklər olaraq qurula bilər. Banklarda xarici sərmayənin payı 30% ilə məhduddur.

Xarici bankların sektordakı payı bir çox ölkə ilə müqayisə edildikdə bu nisbətin yüksək olduğu görülür. Yerli bankların öz sərmayələrinin zəif olması isə, xarici banklarla rəqabətdə zəif olmalarına səbəb olur.

Depozit və Depozit Faiz Nisbətləri

2014-cü ilin 1 dekabr tarixinə iqtisadiyyata banklar tərəfindən kredit qoyuluşlarının həcmi keçən ilin 1 dekabr tarixinə nisbətən 19.1% artaraq 18151.9 mln. manat təşkil etmişdir (2013-cü ilin dekabr ayının 1-nə kredit qoyuluşlarının artımı 30.0% olmuşdur). 2014-cü ilin 1 dekabr tarixinə əhalinin banklardakı əmanətləri keçən ilin eyni dövrünə nəzərən 10.4% artaraq 7.1 mlrd. Manat təşkil etmişdir (2013-cü ilin dekabr ayının 1-nə əmanətlərin artımı 34.8% olmuşdur).

Xarici Kredit Təşkilatları

Xarici kredit təşkilatlarının sayı isə 2001-ci ilin əvvəlində 99 iken 2002-ci ilin əvvəlində 63-ə, 2009-cü ilin əvvəlində isə 45-yə düşmüşdür. Bank xarici kredit təşkilatı sayı 2009-cü ilin əvvəlində isə 70-ə yüksəlmişdir. Xarici bank kredit təşkilatlarının 25 şöbəsi fəaliyyət göstərir. Azərbaycan iqtisadiyyatına kredit qoyuluşlarının ümumi həcmi 2015-ci ilin dekabr ayı ərzində 2 973,7 mln. manat və ya 16,36% artaraq 2016-cı il yanvarın 1-nə 21 152 mln. manat təşkil edib. Azərbaycan Mərkəzi Bankına (AMB) istinadən verdiyi xəbəərə görə, ölkə iqtisadiyyatına kredit qoyuluşlarının həcmi keçən ilin əvvəlinə nisbətən 3 134,6 mln. manat və ya 17,4% artıb. Bu göstərici üzrə artım əsasən valyuta ilə verilən kreditlərin dekabrda baş verən devalvasiya nəticəsində manat ekvivalentində dəyərinin artması hesabına formalaşib. Hazırda bank sektorunda gedən proseslər fonunda iqtisadiyyata kredit qoyuluşlarının yaxın aylarda azalması proqnozlaşdırılır.

Bank Sektorundakı Problemlər

Azərbaycanda maliyyə sektoru struktur etibariylə hələ də çox güclü deyil. Azərbaycanda insanlar ticarətə daha meyillidirlər. Ancaq, bunun üçün lazımı maddi ehtiyatlara sahib deyildir. Ölkədə daha əvvəl baş verən "banker faciə-ləri" səbəbiylə xalqın banklara olan inamı qalmamışdır. Bu səbəblə də maddi ehtiyatı olanlar bunu bank xarici yollarla dəyərləndirirlər. Bir qisim insanlar bankların kredit vermə vəzifəsini də öhdəsinə götürmüşdür.

Bank sektorunda ortaya çıxan problemlərin əvvəlində likviditlik problemi-nin olduğu görülür.

Sektorda həddindən çox ticari bank var və əsasən, tək şöbəli strukturalxü-susiyyətə sahib bu banklar, məhdud həcimdə sərmayə ehtiyatlarına sahibdirlər.

Maliyyə sektoruna dair islahat işləri isə çox yavaş irəliləyir. Xüsusilə, iqtisadiyyatda böyük üstünlüyü olan yerli dövlət bankları özəlləşdirmə tərkibinə alınmış və özəlləşdirmə işləri davam edir. Azərbaycan öz bank sistemini yaratma barəsində irəliləyərkən, dövlət banklarında da yenidənformalaşdırılmaya dair işlər görülmüşdür. Sovet dövründən qalan başlıca dörd bankdan üçünün birləşdirilməsinə ancaq 2000-ci ilin iyun ayında başlanılmışdır.

Bank Sektorunda İslahatlar

Dövlət banklarında aparılan islahatlar; idarə etmənin inkişafı, yeni xidmətlərin və bazarların inkişafı, bankların təşkili inkişafı məqsədiylə Dünya Bankı'nın SAC proqramına görə aparılır. 2002-ci ildə Milli Bank, sisteminin gücləndirilməsi üçün kiçik və orta həcmli müəssisələrə maddi köməkliyin artırılmasına dair bank islahatlarına davam etmişdir. Dövlət banklarının özəl sektora təhvilə verilməsi üçün mühüm işlər görülmüşdür. Rəqabətin artması məqsədi ilə xarici sərmayənin bank sektoruna təşviq prosesi daha

da asanlaşdırılmışdır. Bank sektorunun inkişafı üçün bu sahədə infrastruktur fəaliyyətlərinə sürət verilmişdir. Bank ilə əlaqədar yeni qanunlar hazırlanmağa başlanmışdır.

Dünya bazarlarında neftin qiymətində qeydə alınan rekord qiymət azalması bir çox ölkələrdə, eləcə də Azərbaycanda milli valyutanın dəyərdən düşməsi, nəticə etibarilə devalvasiya prosesinin yaşanmasına gətirib çıxartdı. Bir neçə ay ərzində iki dəfə qeydə alınan devalvasiya ölkənin maliyyə bazarında arzu edilməz proseslərin yaşanması ilə müşahidə edildi. Yaranmış vəziyyətdən sui-istifadə etməyə çalışan bir çox işbazlar, xüsusilə özəl banklar vətəndaşı daha da çıxılmaz duruma saldı. Vətəndaşların banklardan zamanında ABŞ dolları ilə aldıkları kreditləri hazırkı məzənnə ilə tələb edən işbazlar mövcud vəziyyətdən çıxış yolları tapmaq, hökumətə, həmçinin əhaliyə dəstək göstərmək əvəzinə vəziyyətin bir qədər də kritikləşməsinə zəmin yaratdılar. Bu isə avtomatik olaraq bir sıra özəl bankların fəaliyyətinin araşdırılması, ümumilikdə bu sektorda islahatların keçirilməsi vacibliyini gündəmə gətirdi. Təsədüfi deyil ki, Nazirlər Kabinetinin 2015-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafı və qarşıda duran vəzifələrə dair iclasında da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev məhz bu məsələyə də toxundu. Dövlət başçıları bankların daha çox iqtisadiyyatın real sektoruna kreditlər ayırmalarını vacib sayan ölkə başçısı bu sahədə islahatlar aparılmasının da qaçılmaz olduğunu ifadə edib: “Mən bu barədə əvvəllər də öz fikirlərimi bildirmişdim. İndiki şəraitdə buna daha da böyük ehtiyac var. Özəl banklar daha çox iqtisadiyyatın real sektoruna kreditlər ayırsınlar. Ümumiyyətlə, bank sektorunda islahatlar aparılmalıdır. Bank sektorunda konsolidasiya aparılmalıdır”. Özəl bankların ölkə iqtisadiyyatının inkişafında daha da fəal iştirak etməli olduğunu deyən Prezident İlham Əliyev bildirib ki, özəl banklar gəlirlə yanaşı dövlət maraqlarını da hər şeydən üstün tutmalıdırlar: “Ona görə özəl banklara tövsiyə olunmalıdır ki, daha çox iqtisadiyyatın real sektoruna vəsait ayırsınlar. Bu gün də əgər onların kredit portfelinə baxsaq görərik ki, iqtisadiyyatın real sektoruna daha da çox vəsait ayrılır. Ancaq hesab edirəm ki, biz bunu, bu siyasəti daha da gücləndirməliyik. Çünki bu gün ölkə qarşısında duran əsas vəzifələr qeyri-neft sektorunun inkişafı, idxalı əvəzləyən, ixrac qabiliyyətli məhsulların istehsalıdır ki, bu məhsullar ixrac edilərək ölkəmizə valyuta gətirir. Çünki valyuta gəlirlərimiz kəskin şəkildə aşağı düşüb”.

Azərbaycanda bank sisteminin inkişafına əlverişli şərtləri yaratmaq, bu sektora nümunəvi iş təcrübəsini və texnologiyanı çəkmək, beləcə qoyulan investisiyaların sürətləndirmə məqsədiylə Azərbaycan Beynəlxalq Bankının quruluş sərmayəsinin 20%-nin Avropa İnkişaf Bankına satılması

planlaşdırılmışdır. Azərbaycanın bank bazarında nəğdsiz ödəmələrə keçid prosesi getdikcə sürətlənir. Nəğdsiz ödəmələrə keçidin dünya təcrübəsi; xalqın maliyyə qaynaqlarının banklara çəkilməsi ölkədəki iqtisadi vəziyyəti keyfiyyət baxımından yaxşılaşdırdığını və bunun da, xalqın sosial həyat standartlarını yüksəltdiyini göstərir. Bank sektorunda infrastruktur işləri, ödəmə sistemi, muhasibat sistemi, bank nəzarəti və hüquqi infrastruktur kimi işlər də davam edəcəkdir. Bank sektorunun inkişafı isə özəl sektor baxımından, xüsusilə asan kredit tapmaq imkanları əldə etməsinə imkan verəcəkdir.

Sığorta. Sovetlər İttifaqı dağıldıqdan sonra ilk dövrlərdə görülən işlərdən biri də əvvəlki sistemdə mövcud olan Dövlət Sığorta Təşkilatının Azərbaycandakı təşkilatı olan Azərbaycan Dövlət Sığorta Şirkətinin yenidən təşkilatlanması olmuşdur. 20 sentyabr 1991-ci il tarixində "Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya (Ticarət) Şirkəti"nin qurulması haqqında fərman çıxarıldı. Bu fərmana əsasən, Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti müstəqil, Maliyyə Nazirliyinin nəzarətindən sərbəst, öz şərtlərinə görə işləyə bilən, öz-özünü maliyəyləşdirən bir şirkət olaraq 22 noyabr 1991-ci ildə nizamnaməsi təsdiq olunaraq fəaliyyətə başladı. 24 yanvar 1994-cü il tarixində şirkətin nizamnaməsi Nazirlər Kabineti tərəfindən dəyişdirildi və qüvvəyə mindi. Xüsusilə, 2000-2008-ci illər ərzində, standart işlər üçün sığorta sektorunun hüquqi infrastrukturunu yaradılmağa çalışılmışdır.

5 yanvar 1993-cü ildə 436 sayılı "Azərbaycan Respublikası Sığorta Haqqında Qanun" çıxarıldı. Daha sonra bu qanunu dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədiylə yeni "Sığorta Qanunu" 25 iyun 1999-cu il tarixində qəbul edildi və 19 Avqust 1999-da prezident tərəfindən imzalanaraq qüvvəyə minmişdir. Sığorta ildə sektora dair bu qanunlar xaricində bəzi qanunlar da çıxarılmışdır.

Sığorta sektorunda aparılan islahatlar çərçivəsində, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin quruluş sərmayələri mərhələli olaraq artırılmışdır. 4 may 2000-ci ildə Azərbaycan prezidentinin sığorta haqqında imzaladığı sərəncam sərəncamında Nazirlər Kabinetində alınan qərarla sığorta təşkilatları üçün mərhələli olaraq qərarlaşdırılan quruluş sərmayəsi belədir: 01.01.2002 tarixinə qədər 500 milyon manat, 01.07.2002 tarixinə qədər 750 milyon manat, 01.01.2003 tarixinə qədər 1 milyard manat, 01.07.2003 tarixinə qədər 1.5 milyard manat, 01.01.2004 tarixinə qədər 2 milyon manat (404.000\$). 2005-ci ilin yanvar ayından etibarən isə hər bir sığorta şirkətinin nizamnamə sərmayəsinin minimum 2.5 milyon manat (510.000\$) olmalı olduğuna qərar verilmişdir.

Sığorta Xidmətləri.Sığorta şirkətləri yerli və xarici şirkətlərə və iş adamlarına müxtəlif sığorta xidmətləri təklif edərək bir çox riski təminat altına alırlar. Sığorta sektorunda 35 fərqli sığorta növü vardır. Bu sığorta növlərindən 9-u icbari, 26-sı isə könüllü sığortadır. Ən geniş yayılan sığorta növləri, qəza, yanğın, səhiyyə, fərdi qəza, yük, avtomobil, maliyyə riski, həyat, mühəndislik, kənd təsərrüfatı və heyvandarlıq sığortasıdır.

Qiymətli Kağızlar Birjası

Birjanın formalaşması ilə əlaqədar qanuni tənzimləmələr "Qiymətli Kağızlar və Birjalar Haqqında" qanunun qəbul edilməsi ilə başlamışdır. Birjanın inkişafı Azərbaycanda özəlləşdirmə mərhələsinin başlaması ilə daha da vüsət almışdır. 30 dekabr 1998-ci ildə Azərbaycan prezidenti tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Qiymətli Kağızlar Üzrə Dövlət Komissiya-sının Yaradılması" ilə əlaqədar fərman imzalamışdır. Qiymətli Kağızlar Birjası haqqında ən mühim məlumatlar, "Maliyyə Bazarı Haqqında" Milli Depozit Sistemi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci fəslinin 3.cümad-dəsində öz əksini tapmışdır. Qanunun əlaqədar maddəsində Qiymətli Kağızlar Birjası ilə əlaqədar dövlət tənzimləməsi haqqında məlumat verilərək, iştirak-ların nə şəkildə və kimlər tərəfindən həyata keçiriləcəyi açıqlanır. 1998-ci ildən etibarən Qiymətli Kağızlar bazarının qurulmasına xüsusi diqqət göstərilir.

Azərbaycan qiymətli kağızlar bazarının başqa problemi isə bazarın xarici şirkətlər üçün diqqət çəkici olmamasıdır. Bunun əsas səbəblərindən biri bazarda istifadə olunan daşınan dəyərlərin miqdarının çox az olmasıdır. Xarici investor-lar belə bir qiymətli kağızlar bazarına investisiya qoymaq istəmir. Çünki xarici investitorlar inkişaf etməkdə olan ölkələrin Maliyyə Bazarına milli pul vahidi ilə 4-5% nisbətində faiz gəliri əldə etmək üçün girməyi sərfəli görmürlər.

Qiymətli Kağızlar Birjasının Nizamnamə Kapitalının artırma məqsədi ilə yeni investitorlarla əlaqələrin qurulmasına çalışılır. Nəticədə, birjanın Nizamnamə Kapitalının 5.4 milyard manat həcminə çatır.

Azərbaycanda Qiymətli Kağızlar bazarının inkişafının birinci mərhələsi qiymətli kağızlar bazarının formalaşdırılmasıdır. Bu prosesdə əsas olaraq Azərbaycandakı investitorların kapital portfelinə diqqət edilməlidir. Bunun üçün də əvvəlcə iri müəsisələrin özəlləşdirilməsi zəruridir. Çünki, böyük investitorlar xır-da həcmli müəsisələrə ciddi əhəmiyyət verməməkdədirlər. İkinci olaraq isə bazarda şəffaflığa nail olunması zəruridir.

Nəqliyyat və rabitə

Nəqliyyat və rabitə sektoru ÜDM-də 10 % həcmində bir paya sahibdir.

2004 cü ildə nəqliyyat xidmətlərinin həcmi 10 % artmışdır. 2004 cu ildə nəqliyyat sektoru ilə bir əvvəlki ilə görə yükdaşıma həcmi 6.9%, sənişin daşıma həcmi isə 3.6% miqdarında artım göstərmişdir. Türkmənistan və Qazaxıstandan daşınan neftin bir hissəsinin İran və Rusiya ərazisindən nəql edilməsi, Azərbaycan ərazisindən tranzit yük daşıma həcminə mənfi təsir göstərir.

2014-cü illə müqayisədə 6,9 milyon manat və ya 5,7 faiz çox vəsait ayrılıb. Nəqliyyat və rabitə xərclərinə 2015-ci il dövlət büdcəsində 128,3 milyon manat və ya bu xərclər üçün ayrılan vəsaitin dövlət büdcəsi xərclərinin tərkibində xüsusi çəkisi 0,6 faiz təşkil edəcək.

2015-ci il dövlət büdcəsindən nəqliyyat və rabitə bölməsi üzrə nəqliyyata 85,8 milyon manat, rabitə xərclərinə isə 42,5 milyon manat vəsait yönəldiləcək.

Dəniz Nəqliyyatı

Azərbaycan, dəniz nəqliyyatı baxımından regionda keçid ölkəsi olmaq kimi əhəmiyyətli bir potensiala sahibdir. Xəzər dənizində yüz kilometrə bir sahil zolağı olmasına baxmayaraq, ölkədə sadəcə biri böyük olmaqla cəmi 15 liman mövcuddur. Ölkənin ən böyük limanı Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanıdır. 2008-cü ildə dəniz yolu ilə nəql edilən yüklərin həcmi 18 milyon 208 min ton olmuşdur. Dəniz yolu ilə daşınan yüklərin böyük bir hissəsinin neft və neft məhsulları olduğu diqqət çəkir. Bu həcm 2008-cü ildə 72.7% olmuşdur. Dəniz nəqliyyatının fəaliyyət göstərdiyi müxtəlif coğrafi ərazilər arasında Xəzər höv-zəsi qabaqcıl yeri tutur.

Avtomobilyolu nəqliyyatı. Azərbaycanın avtomobil yollarının uzunluğu 25.000 km-dir. Bu yolların əksər hissəsini asfalt və torpaq yolları təşkil edir. Avtomobil yolu nəqliyyatında sənişin daşınması daha çox avtobus və minibuslarla həyata keçirilir. Avtomobil yolları ilə sənişin daşınmalarının 80-85%-i avtobuslar vasitəsi ilə reallaşır. Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramında ölkə yollarının 2012 ci ilə qədər beynəlxalq standartlara cavab verəcək hala gətirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. "Regionların Sosial və İqtisadi İnkişafı Haqqında" dövlət proqramına müvafiq olaraq yolların tikintisi və təmiri ilə əlaqədar kompleks tədbirlər planı hazırlanmışdır. ***Dəmir Yolu Nəqliyyatı.*** Dəmir yolu nəqliyyatı ölkə daxili və beynəlxalq yük daşımalarında mühüm yerə sahibdir. Azərbaycanda iqtisadi və infrastruktur potensialının mühüm bir hissəsini dəmir yolu nəqliyyatı təşkil edir. Azərbaycanda yüklərin təxminən 70%-i, sənişinlərin təxminən 30%-i dəmir yolu nəqliyyatı ilə həyata keçirilir. Dəmir yollarının uzunluğu 2120 km.-dir. Dəmir yolu ilə daha çox neft, neft məhsulları, metal, maşınqayırma avadanlıqları, ərzaq və odun məhsulları daşınır. ***Hava Yolu***

Nəqliyyatı. 1924-cü ildə Bakı-Tbilisi hava yolu səfərlərinin başlaması ilə Azərbaycanda hava yolu nəqliyyatına başlanılmışdır¹³⁹. Azərbaycanda 27 aeroport mövcuddur lakin, bunlardan yalnız 5-i normal sərnişin təyyarələri qəbuluna əlverişlidir. Bakı, Naxçıvan, Lənkəran və Gəncə hava limanı beynəlxalq standartlara cavab verəcək şəkildə yenidən qurulmuş və Azərbaycanda Qafqaz regionunda beynəlxalq statusda üç aeroporta sahib yeganə dövlət olmuşdur. Ölkənin sahib olduğu təyyarə parkı olduqca köhnəlmiş bir vəziyyətdədir. Son illərdə təyyarə parkına 12 yeni təyyarə daxil edilmişdir. 2005-2006-cı illər-də də alınacaq olan yeni təyyarələrlə "Azal" dövlət konserninin təyyarələrinin həm sayı, həm də keyfiyyəti artacaqdır. Azərbaycandan 60-a qədər ölkəyə müntəzəm olaraq təyyarə səfərləri mövcuddur. Hava yolu nəqliyyatı, ölkənin müstəqilliyinin əldə etməsindən sonra beynəlxalq siyasi və iqtisadi əməkdaşlığının artması ilə paralel olaraq inkişaf edir. 2002-ci ildən etibarən hava yolu ilə sərnişin daşımada artım olarkən, yükdaşmalarında dalğalanma yaşanmışdır. Ancaq, 2004-cü ildə yük daşımalarında 42.9% civarında önəmli bir artım olmuşdur. 1999-cu ildə Bakıda yeni hava limanının tikintisi və yeni təyyarələrin alınması ilə bərabər daha çox gediş-gəliş səfərinin həyata keçirilməsi və sərnişinlərə daha yaxşı xidmət göstərilməsi mümkün olmuşdur. Xarici xətt səfərlərindən sonra Bakının daxili uçuşlarının həyata keçirildiyi hissədə də lazımı yenidənqurma və təmir işləri aparılmış, Naxçıvan Beynəlxalq Aeroportu da yenidən təmir edilərək, 2004-cü ildən fəaliyyətə başlamışdır. Təmir və yenilənməyə ehtiyac olan Gəncə aeroportunda da beynəlxalq standartlara uyğun olaraq təmir işləri 2006-cı ildə tamamlanacaqdır. Lənkəran hava limanının tikintisi isə 2004-2008-ci illəri əhatə edən regional sosial-iqtisadi inkişaf əlaqədar Dövlət Proqramına bağlı olaraq həyata keçiriləcəkdir.

Boru xətti nəqliyyatı. ABŞ-dan sonra ilk dəfə boru xəttinin tikildiyi Azərbaycanda nəqliyyat sektorunda boru xəttləri ilə daşınmanın xüsusi əhəmiyyəti vardır. Neft və təbii qazın nəqlində daha çox boru xəttlərindən istifadə edilir. Nəqliyyat sektorunda yük daşınmasında boru xətlərinin payı 1990-cı ildə 9.5% ikən, 1995-ci ildə 31.5%-ə yüksəlmişdir. Ancaq, daha sonrakı illərdə bu payda azalmalar görülür. Nəqliyyat sektorundakı rolu, neft hasilatının artmağa başlaması ilə əhəmiyyət kəsb edən boru xəttləri, əsas ixrac boru xətti olaraq Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəmərinin işə düşməsi ilə yanaşı təbii qaz ixracı ilə əlaqədar Bakı-Tbilisi-Ərzurum təbii qaz boru kəmərinin tikilməsi ilə daha da əhəmiyyət qazanacaqdır. Boru xəttləri ilə əlaqədar məlumatları isə, Xəzər enerji qaynaqlarının iqtisadi əhəmiyyəti adlı fəsilə daha ətraflı məlumat veriləcəkdir. **Rabitə.** Rabitə sektoru Azərbaycanın inkişaf etmiş sektorlarından

birdir. Ölkənin demək olar ki böyük bir hissəsi avtomat telefon qovşağı ilə təmin edilmişdir. 2009-cı ildə rabitə xidmətlərinin həcmi ümumiyyətlə 34% artmışdır.

Yeni İpək Yolu Layihəsi. İpək sənayesi, qədim zamanlardan bəri bir çox xalqın həyatında mühüm yer tutmuş; Uzaq Şərqdən gələn ipək və ədviyyat, qərb dünyası üçün, beynəlxalq münasibətlərdə mühüm bir rol oynamışdır. Bundan əlavə ipək, şərq mədəniyyətinin qərb tərəfindən tanınmasında da rol oynamışdır. Şərqin ipəyi ilə ədviyyatının karvanlarla qərbə daşınması, Çindən Avropaya uzanan ticarət yollarını formalaşdırmışdır. Orta əsrlərdə, ticarət karvanları, indiki Çinin Xian şəhərin-dən başlayaraq Özbəkistanın Kaşqar vilayətinə gəlirdilər; burada ikiye ayrılan yollardan birincisi ilə Əfqanıstan obalarından Xəzər dənizinə; digər yol ilə də Qaraqum Dağlarını aşaraq İran ərazisindən Anadoluya gedirdilər. Anadoludan dəniz yolu ilə və ya Trakya ərazisindən torpaq yolu ilə Avropaya çatırdılar. İpək Yolu, Asiyanı Avropaya bağlayan bir ticarət yolu olmasıyla yanaşı, 2000-ci ildən bəri regiondakı mədəniyyətlərin, dinlərin, irqlərin də izlərini nəql edir və mükəmməl bir tarixi və mədəni sərvət qazandırır . Orta Asiya Türk respublikalarının müstəqilliklərini əldə etdikdən sonra, İpək Yolunun həm ticarət yolu, həm də tarix və mədəniyyət sərvəti olaraq yenidən canlandırılması gündəmə gəlmiş, bu yol boyunca tikilmiş və artıq istifadəyə yararsız olan tikililərin restavrsiya edilərək qorunmaları və yaşadılmaları üçün çalışmalar başlanmışdır. 1998-ci ilə nisbətə 2001-ci ildə İpək Yolu ilə yük daşınması 1.5 dəfə, tranzit yük daşınması 1.9 dəfə, əldə edilən gelir isə 1.6 dəfə artmışdır.

Şimal-Cənub nəqliyyat koridoru İran, Rusiya və Azərbaycan arasında 2005-ci ilin əvvəllərində Bakıda "Şimal-Cənub" nəqliyyat koridoru layihəsi imzalanmışdır."Şimal-Cənub" nəqliyyat koridoru layihəsi çərçivəsində Rusiya, Azərbaycan və İran arasında Qəzvin-Rəşt dəmir yolu xəttinin layihələndirilməsi, tikinti və istifadəsi, eyni zamanda Astara (Azərbaycan)-Astara (İran) dəmir yolu-nun layihələndirilməsi ilə əlaqədar müştərək şirkətin qurulması haqqında memorandum imzalanmışdır. Protokol dəmir yolu layihəsinin tikintisi məqsədi ilə bir anonim şirkətin (jointstockcompany) qurulmasını və layihəyə investorları cəlb etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Şimal-Cənub nəqliyyat koridorunda Azərbaycan hissəsinin uzunluğu 505 km-dir. Layihə Xəzər dənizi limanları, Rusiyanın su kanalları və dəmir yolları vasitəsi ilə İran Körfezi və Şərqi Asiyadan Avropaya yük daşınmasını qarşıya hədəf olaraq qoymuşdur. Layihənin reallaşması ilə Azərbaycan şimaldan Şərqə daşınacaq yüklərin tranzit mərkəzinə çevriləcəkdir. Beynəlxalq nəqliyyat koridoru tam olaraq fəaliyyətə başladığı zaman Avropa ölkələrinin, Rusiyanın, Orta Asiya və Qafqazın, İran körfəzi və Hindistana çıxışına, Xəzərin sahiləyini ölkələrinin Qara dəniz limanları ilə ticarət əlaqələrinin

artmasına imkan verəcəkdir. Eyni koridor Azərbaycanın tranzit yük daşımalarından əldə etdiyi gəlirlərin artmasına da imkan verəcəkdir.

İnşaat. 1990-2007-ci illərdə Azərbaycanın iqtisadi və sosial inkişafı ilə tikinti sektorundakı inkişaf arasında sıx bir münasibət var. Bu illərdə ölkədə bir çox yeni böyük bina və komplekslər tikilmişdir. Bundan əlavə, fəaliyyətdə olan bəzi binalar isə genişləndirilmiş və restorasiya edilmişdir. 37-ci cədvəldən də görüldüyü kimi inşaat sektorunun ÜDM-dəki payı 1991-ci ildə 8.1% ikən, 1999-cu ildə 10.9% olmuşdur.

Azərbaycanın sürətlə böyüyən bazarıdır. Son illərdə Azərbaycanın inşaat sektorunun sürətli inkişafının arxasında bir neçə səbəb durur. Ən əsası isə neft və qaz layihələri ilə bağlı yerli infrastruktura böyük kapitalın yatırılmasıdır. Nəticədə bu biznes sahəsi ən yüksək beynəlxalq standartlarda inşaat xidmətləri təmin edən artan sayda güclü yerli və xarici şirkətlərin yer aldığı çox rəqabətli təkamül etmişdir. Bu sahədə aparılan bazar tədqiqatları göstərir ki, hazırda paytaxtda ekonom-klass mehmanxanaların, regionlarda keyfiyyətli mehmanxanaların, turizm komplekslərinin və logistika anbarlarının inşasına, yeni növ inşaat materiallarının istehsalına, memarlıq və mühəndislik xidmətlərinin inkişafına, incəsənət inşaatı texnologiyasını gətirmək və sair üçün mühüm imkanlar var.

ÜDM-dəpayı:	11.8% (8.7 mlrd. ABŞdolları)
İnşaat işinin həcmi:	11.1 mlrd. ABŞdolları (2005-ci ildən 5.4 dəfə artmışdır)
Növlər üzrə icra olunmuş inşaat işləri:	Yeni inşaat 66.2% Əsaslı təmir 17.6% Cəmi təmir 2.9% Digər 13.3%
İnşaat işində özəl şirkətlərin payı:	81.3%
Cəmi investisiyaların həcmi:	22.8 mlrd. ABŞdolları (2001-ci ildən 14.4 dəfə artmışdır)
Verilən inşaat icazələrinin sayı:	1 667

İSTİFADƏ OLUNAN MƏNBƏLƏR

1. Fərhad Rəhmanov, Elçin Süleymanov, Azərbaycan İQTİSADİYYATI: Makroiqtisadi Analiz Ali Məktəblər Üçün Dərs Vəsaiti Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası Bakı-

https://www.researchgate.net/publication/365185158_Azrbaycan_Iqtisadiyyati_Makroi_qtisadi_analiz

2. Aras O. N., Süleymanov E. (2010), “Azərbaycan iqtisadiyyatı”, Bakı: Şərq-Qərb.
<http://ebooks.azlibnet.az/book-qUreBt0n.html>
3. “Azərbaycan” portalı. www.azerbaijan.az
4. Azərbaycanın statistik göstəriciləri.
http://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/
5. <http://mincom.gov.az/> - AR Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi
6. <http://mct.gov.az/> - AR Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
7. <http://www.edu.gov.az/> - AR Təhsil Nazirliyi
8. <http://health.gov.az/> - AR Səhiyyə Nazirliyi
9. <http://mot.gov.az/> - AR Nəqliyyat Nazirliyi